

funkcí. Přitom však některé problémy (životní náklady, vzrůstající diferenciaci bulharské společnosti, rozvoj soukromé iniciativy apod.) nejsou dosud vnímány jako závažné sociologické problémy, ačkoli v běžném životě, v novinách a v televizi již jsou akceptovány.

Hodnocení publikace tohoto typu je obtížné, neboť výběr textů je silně podmíněn situací ve společnosti vůbec a v sociologii zvláště. Podobný ediční čin má svá úskalí. Některá témata, názory a postoje se opakují, poměrně malý rozsah příspěvků neumožňuje hlouběji se zabývat nadhozenými otázkami. Část textů nemá sociologický charakter, má spíše význam dokumentů pro historii přítomnosti (ve smyslu *Zeitgeschichte*), respektive pro tu její oblast, která se zabývá dějinami sociologie.

Pro nás je ovšem publikace přínosná zejména v tom, že naznačuje, že problémy, s nimiž se potýká naše sociologie, nejsou ojedinělé, jsou v té či oné míře společné sociologiím všech socialistických zemí.

Jiří Linhart

M. K. Gorškov: Obščestvennoje mněníje (Veřejné mínění)

Moskva, Politizdat 1988, 382 s.

Moskevské vydavatelství politické literatury vydalo v konci roku 1988 novou práci zástupce vedoucího katedry sociologie a sociální psychologie Akademie společenských věd ÚV KSSS, nazvanou *Veřejné mínění*. M. K. Gorškov je znám publikacemi a statěmi věnovanými problematice veřejného mínění a sociologického výzkumu. U nás byla vydána knižně jeho práce *Stranická organizace a veřejné mínění*.

Ve své, prozatím poslední knize, se autor zamýšlí nad veřejným míněním jako nad historicky vzniklým a existujícím společenským fenoménem, jehož význam dnes stále roste. Podává nejen analýzu jeho historického vývoje, ale i jeho charakteristických rysů, zákonitostí, funkcí, které se projevují v různé podobě od vzniku tohoto fenoménu po současnost. Kniha je aktuální i úvahami a analýzou vztahu současného veřejného mínění k problémům rozvoje politického systému společenské samosprávy v současné přestavbě života socialistické společnosti. Autor dokazuje své názory, jejich oprávněnost a funkčnost, pečlivým rozбором problémů a věcnou argumentací.

Kniha je psána čtivě nejen pro odborníky, kteří se veřejným míněním zabývají, ale i pro ty, kdo se o něm chtějí jen více dovědět. Obsahem je vědeckou prací, jazykem je prací populárně vědeckou.

M. K. Gorškov člení obsah knihy, mimo vstupní slovo a závěr, do čtyř hlavních částí: *Prizmatem věků, Vzestup, Ve skryších podstaty fenoménu a Nevyhnutelné proměny*.

Prvá část je analýzou historie vzniku a vývoje veřejného mínění na pozadí vzniku a formování lidské společnosti i společensko-ekonomických formací. Autor vychází z metodologické teze, podle níž nejspolehlivější cestou jak se dobrat podstaty jevu, a především společenského jevu, je poznání podmínek, příčin a dalších okolností jeho vzniku, poznání jednotlivých etap, kterými ve vývoji prošel, i toho, čím se projevuje a je v současnosti. Proto hledá co nejpřesnější odpovědi na takové otázky, jako: které příčiny vedly ke vzniku veřejného mínění v počátcích lidské společnosti? Jaké jsou osudy tohoto fenoménu v různých historických obdobích? S jakými rysy vstoupilo veřejné mínění do socialistické společnosti?

Gorškov zastává názor, že prvním historickým momentem, jenž vedl ke vzniku veřejného mínění, je boj mezi „živočišným egoismem“ prvotních lidí a jejich „nutností společné práce“, který představuje výchozí bod zespolenšňování člověka. Pečlivě dokládá tezi, že základní příčinou vzniku veřejného mínění byla vnitřně rozporná jednotka práce jako reflexivně intuitivního chování a práce jako zdroje předmětně činného vědomí. V této vazbě předmětně činné vědomí stále více určovalo vztah praobčín a jejich členů nejen k okolní přírodě, ale i k sobě navzájem. Bylo proto „nejvyšším vládcem“ společnosti.

V podkapitole první části, nazvané *Rozkol*, autor logickými argumenty dokládá úlohu duchovně ideologických prostředků v přeměně veřejného mínění, jako vrcholného vládce občinové společnosti, ve veřejné mínění třídní otrokářské společnosti. Tyto duchovně ideologické páky představuje náboženská víra již ve své prvotní podobě působení šamanů, čarodějů atd. Jsou to oni, kdo se staví mezi společnost

a přírodu, přivlastňují si schopnost i právo působit na ně nikoli bezprostřední činností lidí, ale pomocí svých „zvláštních sil a schopností“, které nejsou dány nikomu mimo „vyvolené jedince“. Tuto skutečnost také považuje Gorškov za pramen, z něhož se formuje společenské postavení prvých „manipulátorů“ veřejného mínění.

V další podkapitole (volný překlad názvu je *Pod jhem náboženství*) rozvíjí autor svůj předchozí závěr. Na situaci feudální společnosti dokládá rozšiřování spektra nástrojů ideologického ovládnutí veřejnosti a formování vládnoucího veřejného mínění ve společnosti. Prokazuje, že teprve feudalismus dokončuje rozdělení veřejného mínění na dva třídně protikladné typy: na mínění vládnoucích majetných vrstev a na mínění nemajetných, a proto nerovnoprávných členů společnosti.

Podkapitola nazvaná *Ztroskotání nadějí* je věnována vzniku a vývoji kapitalistické společnosti a proměnám veřejného mínění v tomto vývoji. Názorně dokládá, jak rozvoj vědy a lidského poznání vůbec, spolu s ideologií nastupující buržoazie, vyvolal novou naději lidových mas v uznání veřejného mínění jako rozhodující politické síly, která bude působit v řízení společnosti. Dokládá též postupně se prohlubující rozčarování nad jejím nenaplněním a nové zformování dvou typů veřejného mínění a jejich třídní protikladnosti.

Druhá část knihy je věnována *historickému vývoji veřejného mínění v předrevolučním Rusku a v Sovětském svazu*. Postihuje dlouhé historické období až do XX. sjezdu KSSS. Její obsah celkově vystihuje podtitul: *Dynamika rozvoje veřejného mínění v předrevolučním Rusku, vznik sovětského socialistického veřejného mínění*. Vnitřní rozdělení části blíže charakterizuje etapy tohoto vývoje. Prvá podkapitola je věnována počátkům veřejného mínění a jeho vývoji v Rusku do revoluce v roce 1905. Další je věnována vývoji od této revoluce až do počátku Velké říjnové socialistické revoluce. M. K. Gorškov v ní historicky věrně dokládá, jak se počáteční malomyslnost a smířlivectví, které se projevovaly ve veřejném mínění po porážce revoluce v roce 1905, postupně mění v rozhodný tlak tohoto mínění v období příprav VŘSR. V poslední podkapitole této části knihy jsou shromážděny informace a doklady, jak socialistická společnost v Sovětském svazu vytvářela prostor pro veřejné mínění a jeho funkce ve společnosti.

Přestože je tato část knihy věnována vnitřnímu vývoji v Rusku a Sovětském svazu, přináší řadu pro naše čtenáře méně známých informací a dovoluje pochopit některé vlivy působící obecněji na pojetí funkcí a místa veřejného mínění v socialistické společnosti.

V *třetí části* knihy přechází autor od historického ke gnozeologickému a sociologickému pohledu a objasnění veřejného mínění. Naznačuje to již sám název této partie: *Ve skryších podstaty fenoménu i podtitul O podstatě, specifice a hybných silách utváření a projevu veřejného mínění*. Příznačné pro autorův přístup je též uvedení této části knihy mottem z Aristotelovy *Politiky*: „Jedni soudí o jedné straně věci, jiní o jiné, ale všichni společně soudí o celku“.

Gorškov se snaží objasnit podstatu fenoménu „veřejné mínění“ nejen z čistě gnozeologických pozic, ale komplexněji, využitím hledisek filozoficko-sociologických i sociálně psychologických. Zřejmě je jeho úsilí o systematické uspořádání dosud získaných poznatků o vlastnostech, podstatě i funkcích veřejného mínění v současné společnosti a jmenovitě v socialistické společnosti.

V *prvé podkapitole* třetí části, nazvané *Veřejné mínění na křižovatce názorů*, porovnává různé názory na veřejné mínění, jeho podstatu a funkce, jak se postupně formovaly v historickém vývoji lidské společnosti. Najdeme zde odkazy na demokratické tradice starověkého Řecka i Říma, na italský humanismus patnáctého století. Nejsou opomenuty ani názory utopických socialistů, ani ideologů a myslitelů nastupující buržoazie.

Z celého sledu myšlenek a úvah o funkcích a podstatě veřejného mínění vyplývá též záměr autora prokázat věcně přesvědčivě neustále stoupající význam tohoto společenského fenoménu. V tom vidí také základ potřeby věnovat se stále více poznání jeho podstaty a funkcí i projevů v moderní společnosti, jmenovitě v období jejich kvalitativních proměn.

Logicky proto pokračuje v další podkapitole tím, že se zamýšlí nad současnou marxistickou teorií veřejného mínění. Snaží se najít odpověď na takové otázky, jako: co můžeme považovat v této teorii za dostatečné a co za nedostatečně rozpracované problémy, co je nutné hlouběji a věcněji vyargumentovat atd.

Podnětná jsou zamyšlení nad vymezením pojmu „veřejné mínění“. Gorškov vidí jednu z hlavních

příčin nejednotnosti existujících marxistických vymezení nejen ve složitosti jeho zjišťování a měření. Upozorňuje též na skutečnost, že mnozí marxističtí teoretici apriorně volí jedno kritérium za výchozí a určující pro celé vymezení obsahu tohoto pojmu. Výsledkem pak je pouze množství různých definic a pojetí, což naopak znesnadňuje pochopení jeho podstaty a funkcí. Svůj názor dokládá autor citací prací různých současných sovětských autorů.

Dochází k závěru, že není věnována dostatečná pozornost gnozeologickému rozboru pojmu „mínění“ ani atributu „veřejný“. Sám se proto pokouší takovýto rozbor provést a tím dojít k vymezení podstaty pojmu. Průkazně dokládá tezi: mínění je hodnotící soud či úsudek lidí, ale ne každý soud a úsudek je míněním. Klíčem k pochopení vztahu obecného a zvláštního v obsahu pojmu „mínění“ je mu nalezení odpovědi na otázku: kdo je subjektem (nositelem) tohoto mínění? Čím je možné charakterizovat tento subjekt jako nositele mínění?

Vymezení pojmu „veřejné“ je obsahem další podkapitoly, nazvané *Mechanický souhrn nebo ucelený systém*. Podle autora teprve odpověď na tuto otázku dává možnost správně pochopit podstatu tohoto jevu. Považuje proto za nezbytné věnovat při studiu veřejného mínění pozornost těm jeho znakům, které jsou i znaky systému – celostnost – ucelenost, dynamičnost, zaměřenost na cíl, autoregulace, různost typů spojení mezi prvky, hierarchičnost uspořádání prvků i vztahů mezi nimi atd. Při hledání odpovědi dochází logicky k určujícímu místu potřeb, zájmů a hodnotových orientací při vzniku mínění, pro jeho kvalitu i pro jeho „veřejnost“, tj. míru rozšíření mezi populací.

Při rozboru vlivů, které působí na utváření mínění, dochází také k místu a funkci společenské situace. Upozorňuje na její význam a zároveň na vágnost jejího gnozeologického vymezení. Sám ji pracovně vymezuje jako „bezprostřední určující základ stavu mínění, který je subjekt schopen odrážet v podobě hodnotících soudů“. V případě veřejného mínění jde o odraz v podobě společensky zformovaných a formulovaných hodnotících soudů.

Společenskou situaci považuje Gorškov za jednu z hlavních příčin proměnlivosti veřejného mínění. Důvodem je podle něho skutečnost, že společenská situace je výslednicí různé konstelace řady prvků, které ji tvoří, i to, že jsou jí především ovlivněny formy projevu potřeb a zájmů větších skupin lidí i způsoby jejich naplnění.

Pozornosti čtenáře by neměla ujít ani čtvrtá část knihy, přestože je opět věnována především sovětské společnosti. Je zde řada podnětů k zamyšlení nad aktuálními problémy rozvoje veřejného mínění a jeho uplatněním při rozvoji socialistické demokracie, nad společenskou samosprávou, a mnoha dalšími oblastmi života socialistické společnosti. Je zde též autorův pohled na příčiny krizových jevů ve společnosti v souvislosti s uplatněním veřejného mínění jako faktoru společenského vývoje atd.

V závěru nelze než potvrdit, že práce M. K. Gorškova svým obsahem dokládá platnost tvrzení, které on sám uvádí na počátku knihy: čím širší vrstvy obyvatelstva jsou nositeli veřejného mínění, tím větší je jeho společenská autorita a působení, tím více se s ním musí počítat.

Veřejné mínění se projevuje specificky v každé sféře života společnosti a má zde svoji samostatnou úlohu. Představuje velký sociálně psychologický potenciál, protože lidé dříve, než se zapojí do společenských dějů, tyto děje prožívají, hodnotí jejich smysl a význam, vyladují svůj vztah k nim atd.

Spolu s tím, jak se rozšiřuje a prohlubuje obecná kulturní úroveň, vzdělanost a informovanost lidí, rozšiřuje se také spektrum projevů veřejného mínění. Je proto stále hmatatelnějším faktorem jakékoli společenské změny.

Práce M. K. Gorškova je nesporně přínosem pro rozpracování teorie veřejného mínění i pro jeho empirické zkoumání. V jejím obsahu poněkud chybí – a autor snad záměrně vynechal – celý vývoj názorů buržoazních teoretiků veřejného mínění, kteří publikovali později než v roce 1901. Je škoda, že Gorškov nezaujal stanovisko alespoň k nejzávažnějším z nich.

Diskusní a v souvislosti s obsahem dokumentů KSSS ze současnosti, které zdůrazňují mnohost subjektů veřejného mínění, je pojetí tohoto fenoménu pouze jako „mínění většiny“ společnosti. Z pozdější diskuse s autorem vyplývá, že se již přiklání k pojetí, kdy „mínění většiny“ chápe jako „většinu v různých sociálních celcích – subjektech mínění“, ale z textu knihy to zřejmě není, což je jistě nedostatek jinak velmi zajímavé práce.

Ivo Pujman